

KAJ JE ČAST?

Frank H. STEWART

The Hebrew University, Dept. of Islamic and Middle Eastern Studies, Mt. Scopus,
91 905 Jerusalem, Israel

IZVLEČEK

Avtor dokazuje, da je čast (subjektivna) pravica. Ali natančneje, vrsta časti, ki najbolj zanima teoretike, tu jo omenjamo kot osebno čast, je pravica do spoštovanja kot enakovrednega posameznika. Ima sledeče značilnosti: 1. lahko jo izgubimo, 2. je ena sama in nedeljiva, 3. posameznik mora spoštovati določena pravila, da ohrani to pravico (kodeks časti), in 4. obstaja vsaj en jezikovni izraz, ki se vedno ali vsaj pogosto nanaša na to pravico.

Primerjava tradicionalnega zahodnoevropskega kodeksa časti z beduinskim s Sinajskega polotoka nam pokaže, da obstajajo velike razlike med njima. Na podlagi tega lahko zaključimo, da je teorija o enotnem sredozemskem konceptu časti zmotna. Prispevek se zaključí z nekaj osnovnimi metodološkimi načeli.

Ključne besede: antropologija, zakon, Srednji vzhod, pogodba, čast, Beduin, dvoboj, pravice

Uvod

V času od 1976-82 sem se ukvarjal z antropološkim delom na terenu in veliko časa preživel z beduinskim plemenom na Sinajskem polotoku, egiptovski pokrajini, ki je bila takrat pod izraelsko okupacijo. Delal sem na vzhodni strani centralnega dela polotoka, na izsušeni planoti, kjer je letno manj kot 50 mm padavin in ki je pokrita s pustimi hribi in peščenicami nižavami, kjer ni bilo urejenih cest in nikakršnih stalnih bivališč. Edini ljudje, ki so tam živeli, so bili nomadski Beduini. Živeli so v majhnih taborih - običajno ne več kot dve ali tri družine - s svojimi živalmi: kamelami in kozami, z enim ali dvema psoma, ki sta ponoči odganjala volkove in hijene, ter morda z oslom. Nekaj ljudi je imelo ovce, čeprav je bila zanje pokrajina preveč izsušena. Leta 1976 so ljudje še vedno pešočili ali potovali na hrbtih kamel,

toda v naslednjih letih si je nekaj pripadnikov plemena kupilo motorna vozila. Oblasti so si prizadevale ustanoviti šole na tem območju, toda iz različnih razlogov se je le malo otrok nekaj naučilo. Dejansko so bili vsi odrasli nepismeni.

Raziskoval sem beduinski zakon običajev, ki je zelo razvit in zavzema osrednje mesto v njihovem življenju. Ko sem živel z njimi, je to bil edini učinkovit zakon v tem delu Sinaja. Za to območje izraelske oblasti niso kazale zanimanja in vanj niso zahajali ne turisti ne naseljenci ali policisti, ustanovljena niso bila nikakršna vojaška oporišča in noben spor med Beduini ni nikoli prišel pred izraelsko sodišče. Prebivalci so dejansko uživali popolno zakonito avtonomijo in tudi tako resni prekrški, kot sta oboroženi rop in umor, so bili v celoti obravnavani v skladu z zakonom običajev.

V beduinski družbi ni osrednje oblasti in spore razrešujejo pred sodniki, ki jih stranke same soglasno izberejo. Problem je natančno definiran, ena stranka je tožnik, druga obtoženec, obe se soočita (tako kot pri angloameriškem zakonu), sodnik pa se mora odločiti za eno ali drugo stranko. Sporazum za sodni proces med strankama obsega vzpostavitev učinkovitega mehanizma, ki vključuje poroka, ta zagotavlja, da bo sta obe stranki prišli pred sodnika na določen dan in da bo sodnikova odločitev izvršena.

Med svojim delom sem ugotovil, da se pomemben del beduinskega zakona nekako nanaša na tako imenovana 'ard in 'wihj. V nasprotju z drugimi beduinskimi besedami sta bili ti lahko razumljivi. To sta dialektalna refleksa besed 'ird in wajh v knjižni arabščini.¹ Slovar knjižne arabščine navaja 'ird kot 'čast' in wajh kot 'obraz'. Beduini wihj ('obraz') niso uporabljali samo dobesedno, ampak pogosto tudi kot sopomenko za 'ard.²

Konteksti, v katerih Beduini uporabljajo besedo 'ard, se dobro ujemajo s pomenom, danim v besedišču. Če zapeljem hčerko nekega moškega, naj bi to bila žalitev njegove 'ard; če moški zapusti svoje tovariše v pretepu ali če ne izpolni obljube, ki jo je dal, potem izgubi svojo 'ard. Nedvomno se bo katerikoli govorec večjih sodobnih evropskih jezikov, ki spozna beduinski jezik, strinjal, da je 'čast' najboljši

1 Ta beseda se nanaša na arabsko transkripcijo. Arabščina, kot je zapisana v knjigah in časopisih in govorjena na primer v novicah na radiu in televiziji, je enaka v vseh arabskih deželah. Vendar se ta knjižna arabščina (kot jo lahko imenujemo) izrazito razlikuje od pogovorne, ki je razdeljena v nešteto dialektov, med katerimi se jih nekaj tako razlikuje, da so medsebojno nerazumljivi. Morda bo kdo mislil, da so arabski dialekti med seboj tako povezani kot slovanski jeziki, toda v nasprotju z njimi so različni arabski dialekti nepisani jeziki; dejansko je vsa zapisana arabščina knjižna arabščina. Mnoge besede v pogovorni arabščini imajo reflekske (ekvivalente) v knjižni arabščini. Transkripcija arabskih besed v tem besedišču je poenostavljena, toda dovolj natančna za tiste, ki jezik poznajo in lahko besede prepoznajo. Tisti, ki pa ga ne, lahko opazijo, da je apostrof na začetku besede 'ard arabski soglasnik (imenovan 'ayn), ki nima ekvivalenta v evropskih jezikih.

2 Ker ima beseda wihj več pomenov, bom v nadaljevanju uporabljal besedo 'ard namesto wihj. Ko zapišem 'ard, mislim na obe besedi, 'ard in wihj, ko sta uporabljeni v smislu 'ard. V beduinskem govoru besedo 'ard uporabljajo manj pogosto kot wihj v smislu 'ard; to lahko vidimo pri Stewartu 1988-90, 2:199, 278.

prevod besede 'ard, ne glede na to, kaj pravi slovar o besedi 'ird v knjižnem jeziku.

Kar nekaj let sem bil zadovoljen, da sem našel ustrezen prevod besed 'ard in wjrh (kot sopomenka 'ard). Ko sem delal podrobno analizo dela zakona, ki obravnava 'ard, sem čutil, da bi bilo zaželeno, da pojasnim svoje ideje o vrstah časti. To je področje, o katerem je bilo že veliko napisanega in ki je v zadnjih petintridesetih letih posebna domena antropologov (od izdaje Peristiany 1965). Prebral sem mnogo del kolegov antropologov in drugih ter ugotovil, da med njimi ni bilo doseženega soglasja, kaj je to čast; pravzaprav se jih je le malo dotaknilo tega vprašanja. Zgodovinarji, ki so pisali o časti, so neradi razpravljali o pomenu besede. Samo juristi so se spopadali s tem problemom. V večini držav kontinentalne Evrope obstajajo zakoni, ki ščitijo čast državljanov, in pravniki, predvsem nemški, so si dolgo prizadevali razjasniti, kaj natančno je zaščiten. Celo juristi niso nikoli dosegli soglasja in preprosto vprašanje "Kaj je čast?" je ostalo brez odgovora. Ali je to enako kot sloves? Ali je čustvo? Je to značajska lastnost, nekaj kot integriteta? Ali smo prisiljeni reči, da je ta koncept preveč nedoločen ali protisloven, da bi ga lahko podrobno analizirali?

Pojasnil bom, kaj mislim o časti. Zatem bom preučil vprašanje, ali obstaja (kot pogosto trdijo) posebna mediteranska vrsta časti, na koncu pa predstavil kratke metodološke pripombe o preučevanju časti.

Obravnavana sporna vprašanja so bila podrobno preučena v Stewart 1994, ki vključuje obsežno bibliografijo.

Vrste časti

Beseda 'čast' ima podoben (ne enak) niz pomenov v vseh večjih sodobnih evropskih jezikih. Ta niz je zelo širok in uporaba te besede ni problematična. Na primer, če rečemo "V veliko čast mi je, da ste me izvolili v Akademijo znanosti", je jasno, da je beseda 'čast' uporabljena kot znak ugleda. Toda če pogledamo frazo kot "dejanje, ki ni v skladu s častjo", imamo težave z definiranjem izraza. Ta težava morda izvira iz dejstva, da nesoglasja o vrstah časti niso samo akademska, temveč so pogosto izraz globokih nesoglasij o osnovnih človeških vrednotah.

V pogosto nejasnih diskusijah o vrstah časti lahko kot na osrednji problem nalletimo na vprašanje, ali je človekova čast nekaj, kar prihaja od zunaj (kot dober glas, družbeni položaj ali ugled), ali nekaj od znotraj (značaj, integriteta), ali je kombinacija obeh? Način, kako se beseda uporablja, nakazuje vse tri možnosti. Naj vam predstavim nekaj primerov (prihajajo iz angleških virov, vendar verjamem, da bi lahko našli podobne primere v vseh večjih sodobnih evropskih jezikih).

(a) Na začetku druge svetovne vojne je generalmajor Percy Hobart, ki je takrat služil v britanski vojski v Egiptu, tako razdražil svojega nadrejenega, da ga je ta razrešil s položaja in mu dal polovično plačo. Toda po srečanju s Hobartom se je Winston Churchill odločil, da ga morajo ponovno zaposliti v vojski, ne glede na

njegov značaj. "Sam Hobart je povzročil težave, ko je zahteval svoj prejšnji položaj, da bi mu bila tako 'povrnjena čast'" (Harvey 1992, 749).

Tukaj Hobart gleda na svojo čast kot na nekaj, kar prihaja od zunaj, kot na primer njegov dobri sloves ali strokovnost.

(b) V delu "Sense and Sensibility", ki ga je napisala Jane Austen (Zvezek 1, poglavje 22), ima junakinja Elinor Dashwood zaupen pogovor na štiri oči z mlado žensko Lucy Steele. Med pogovorom ji Lucy razkrije, da je zaročena z Edwardom Ferrarsom. Dotlej Elinor o tem ni nič slutila; verjela je, da jo Edward ljubi in da ji je predan. Med Lucyjinim pripovedovanjem ima Elinor očitno trenutne dvome, vendar skoraj takoj po tem občuti "ponovno zaupanje v Edwardovo čast in ljubezen ter laž svoje družice...Zaročena z gospodom Edwardom Ferrarsom!(...) zagotovo je to pomota pri imenu ali osebi. To ne more biti isti gospod Ferrars."

Tu se beseda 'čast' nanaša na nekaj, kar je Edwardu notranjega: v tem odlomku bi lahko zamenjali besedo 'čast' z besedo 'integriteta' ali 'zvestoba', toda zamenjava z besedama 'sloves' ali 'dober glas' ne bi ustrezala kontekstu.

(c) V detektivski zgodbi, ki jo je napisala Jill McGown (1997), sta osrednja lika dva policista, Lloyd in Judy. Na strani 405 preberemo, da je "Lloyd branil Judyjino čast ob devetih v petek." Takrat se je Lloyd srečal z višjim policistom, ki je sumil Judy poneverjanja dokazov, da bi dosegla obsodbo. V pogovoru je Lloyd zagovarjal Judyjino vedenje. Tu ni razvidno, ali je 'čast' uporabljena v zunajem ali notranjem smislu: stavek bi ustrezal kontekstu, če bi avtor zapisal 'integriteta' namesto 'čast' ali 'dobro ime' (čeprav je prva zamenjava morda malce bolj verjetna).

Na podlagi teh primerov so mnogi teoretiki sprejeli tako imenovano dvostransko teorijo časti. Pravijo, da se beseda 'čast' včasih nanaša na zunanjo lastnost kot sloves, včasih pa na notranjo kot integriteta (ali poštenost, zaupanje itd.) ter včasih na eno ali drugo ali na obe. Ta teorija drži v svoji preprosti obliki. Vzemimo na primer naslednji dogodek iz poznega devetnajstega stoletja. Dva nemška aristokrata, Graf Bobbi in Freiherr von Poggenpuhl, sta sama v sobi in se prepirata. Poggenpuhl zmerja Bobbija z lažnivcem in ga žali še z nekaterimi drugimi besedami, kar je zanj huda žalitev. Poggenpuhl je prekršil obstoječi zakon, vendar v aristokratskih krogih bi bilo nesprejemljivo za Bobbija, da bi sprožil sodni postopek. Poggenpuhl je napadel njegovo čast in Bobbi jo lahko ohrani le tako, da ga pozove na dvoboj.

V tem primeru je jasno, da se Bobbijeva čast ne more istovetiti z njegovim slovesom ali integriteto. Njegov sloves ni v nevarnosti, ker ni prič; toda kljub prepričanju, da bo ta dogodek ostal drugim prikrit, je to še vedno napad na Bobbijevo čast. Tudi njegova integriteta ni v nevarnosti: če bi bil pogumen, pošten in zvest, preden ga je Poggenpuhl žalil, bi ostal tak tudi po žalitvi.

Zagovorniki dvostranske teorije so ponudili kompleksne različice svojih teorij, ki poskušajo upoštevati problem te vrste. Različic je mnogo in poudariti je treba, da nobena izmed njih ni dovolj prepričljiva, da bi jo na splošno priznali.

Moja lastna teorija je, da je čast pravica (kar imenujemo v kontinentalni Evropi subjektivna pravica). To je pravica do spoštovanja, ki pripada sebi enakemu.³ Poglejmo dane primere s stališča te teorije. Razlika med prvima dvema primeroma (Hobart in Jane Austen) izhaja iz različnega gledanja na to, kaj posameznika opravičuje ali mu podeljuje pravico do spoštovanja: Hobart je prepričan, da mu njegova starostna prednost v vojski daje pravico do spoštovanja, Elinor pa meni, da ima Edward to pravico zaradi svoje poštenosti. Ker je višji položaj nekaj, kar generalu podelijo drugi, ima Hobartova čast zunanji aspekt; in ker je poštenost inherentna lastnost, ima Edwardova čast notranji aspekt. Pri tretjem primeru ni nakazano, kako je Judy upravičena do svoje časti: lahko domnevamo, da izhaja iz nečesa zunanjega (mnenje njenih nadrejenih) ali nečesa notranjega (njena poštenost) ali kombinacije obeh.

Med temi tremi uporabljeni izraza 'čast' ni nujnega navzkrižja. Upoštevajmo drugačno pravico. Recimo, da imam pravico prejeti 100 \$ od g. Orlova. Obstajajo različne okoliščine, ki so mi dodelile to pravico. Morda sem mu kaj prodal ali pa si sposodil; morda sem mu 100 \$ dal pomotoma. Ista pravica lahko izhaja iz katerega koli vira in dejstvo, da moja pravica, da prejmem 100 \$ od g. Orlova, izhaja iz prodaje, ne pomeni da zavračam idejo, da v kakšnem drugem primeru moja pravica, da prejmem 100 \$ od nekoga, morda izhaja iz sporazuma o posojilu. Torej, Elinor v konkretnem primeru misli, da Edwardova pravica do časti izvira iz notranje lastnosti. Ni razloga, da bi našla karkoli nenavadnega ali nasprotujočega v ideji, da človekova čast morda tudi izhaja (delno ali v celoti) iz zunanjega vira, takšnega, kot je njegov položaj. Nič ni narobe z dejstvom, da v našem tretjem primeru nimamo jasnega kazalca, od kod izvira Judyjina čast. Če bi dejal, "te intimne zadeve ne smejo biti objavljene - zagotovo imata John in Mary pravico do zasebnosti", bi nihče ne zahteval, da natančno opredelim, ali je njihova pravica moralna ali zakonska, in če je zakonska, pod katerim členom.

Katerokoli pravico do spoštovanja lahko označimo kot čast, toda osebna čast, o kateri pišem v tem članku, ima štiri posebne lastnosti. Čast je lahko izgubljena ali odvzeta. To ne velja za vse pravice: nekatere so odvzete (na primer, ko mi g. Orlov izroči 100 \$, nimam več pravice zahtevati denarja), druge niso: v večini sodobnih pravosodij ne morem izgubiti svoje pravice do svobode v smislu, da ne morem biti zasuznjen. (V preteklosti je bilo ponekod drugače: ujetnika so lahko zasuznjili in človeka so lahko zasuznjili zaradi dolgov ali pa se je celo sam prodal v suženjstvo.) Podobno ima pri določenih sodobnih zakonskih sistemih vsak odrasel človek neprenosno pravico do spoštovanja, do ravnanja, kot da ima določeno vrednost. Ta pravica ni osebna čast, kot jo definiram.

3 Čast med neenakimi ('vertikalna čast') tudi obstaja, vendar bo v tem prispevku samo omenjena. Več informacij je na voljo v Stewart 1994, 54-63.

Drugo lastnost sem že nakazal: osebna čast je posamezna nedeljiva pravica. V stvarnem svetu obstaja morda nejasnost ali nesoglasje o tem, ali ima posameznik to pravico, vendar vsaj načelno to ni nekaj, od česar lahko del izgubi in del zadrži, ali nekaj, kar se lahko poveča ali zmanjša.

Tretja lastnost osebne časti je ta, da v primeru, če jo želimo obdržati, moramo slediti določenim pravilom (npr. "bodi radodaren in gostoljuben", "drži obljube"). Pravila sestavljajo kodeks časti. Če prekršimo eno izmed pravil, izgubimo čast. To seveda ne izključuje možnosti, da obstajajo še drugi načini, kako lahko izgubimo čast - na primer kralj lahko z odredbo odvzame človeku njegovo čast.

Zadnja lastnost osebne časti je ta, da je čast nekaj, česar obstoj potrjuje družba na najbolj jasen način. Mnoge - morda vse - družbe spoštujejo ljudi, ki sledijo določenim pomembnim pravilom, in ne spoštujejo tistih, ki jim ne sledijo; večinoma to počnejo neformalno, kar je značilno za naše družabno življenje. Četrty element te definicije je ta, da pojem osebna čast obstaja v družbi, če ima ta družba vsaj en izraz (besedo ali ustaljeno frazo), ki se pri uporabi vedno ali vsaj pogosto nanaša na vrsto časti, ki ima vse druge že omenjene značilnosti.

Pomembnost tega četrtega kriterija lahko prikažemo s sledečim argumentom. To je ureditev, poznana kot jamstvo časti (nemško *Ehrenverpfändung*, francosko *gage d'honneur*). Obstajala je v Evropi v poznem srednjem in v zgodnjem novem veku. Najpopolnejši sodobni primeri prihajajo iz Nemčije in najbrž (čeprav nisem gotov) je bila institucija posebno razširjena v Svetem rimskem imperiju. Plemič, ki je želel posojilo, je jamčil s svojo častjo namesto s svojim posestvom. Pogodba je določala, da ima upnik pravico uničiti čast dolžnika, če ta ne odplača svojega dolga pravočasno. Upnik bi to naredil z objavo opravljivega dokumenta, imenovanega *Schmähbrief*, ki bi razglasil dolžnikovo nesposobnost. Tak dokument je pogosto spremljala žaljiva, včasih izredno žaljiva slika. V šestnajstem stoletju bi takšen dokument s sliko natiskali.

Zgodovinarji prava te ureditve niso podrobno preučili in so včasih z njo ravnali odklonilno kot z eno izmed viteških pretiranosti, tako značilnimi za pozni srednji vek. Toda jamstvo s častjo obstaja tudi v zakonu običajev pri levantskih Beduinih in pripadnikih plemena, stalno naseljenih v jemenskem gorovju. Pravzaprav je to del najbolj razširjene oblike pogodbe in med Beduini jo vedno uporabljajo za zagotavljanje učinkovitosti sporazuma o sodnem postopku sporov.

Pogodba vključuje tri stranke: oseba A obljubi osebi B in oseba K jamči B, da bo A držala obljubo. K naredi to tako, da izreče A-jevo obljubo "Je v moji 'ard (časti)" ali "Je v mojem wih (obrazu)". Če A ne drži svoje obljube, se bo oseba B obrnila na osebo K in zahtevala, naj osebo A prepriča, da stori obljubljeno ali pa naj to sama opravi namesto nje. Če K tega ne stori, potem A omadežuje njegovo čast, to je 'ard ali 'obraz'. To naredi s postopkom, imenovanim "očrnitev K-jevega obraza". To lahko opravi na več načinov - na primer z javnim izrekom "Naj Bog očrni K-jev obraz" ali da dvigne črno zastavo na mestu, kamor pogosto zahajajo ljudje, recimo

zraven vodnjaka. Ko ljudje zagledajo črno zastavo, vedo, da priča o tem, da so nekoga očrnili, in vprašajo, kdo je koga očrnil. Ta novica se hitro razširi. Končni učinek je enak, ne glede na to, kakšna je natančna oblika očrnitve, razen če K reagira tako, da se zoperstavi očrnitvi, bo njegova čast omadeževana. Najpreprostejši način za ohranjanje časti je, da opravi to, kar se je namenil narediti.

Lahko domnevamo, da se je jamstvo s častjo razvilo neodvisno med arabskimi plemeni in med Evropejci v poznem srednjem veku. Tega ne moremo ovreči kot osamljeno nenavadnost in kakršna koli teorija časti mora ponuditi smiseln način te ureditve. Poglejmo, kaj je najbolj sprejemljiva karakterizacija časti, ki jo je leta 1968 ponudil Julian Pitt-Rivers, priznani britanski antropolog. Pravi, da je čast "čustvo, manifestacija tega čustva v vedenju in vrednotenje tega vedenja, kot ga vidijo drugi. Očitno nobena izmed teh treh stvari ni nekaj, za kar lahko jamčimo. Nasprotno, pravica je natanko to, kar nekdo jamči - ali je to pravica do materialnega lastništva (npr. zlata ura) ali pravica do nečesa nematerialnega (npr. avtorska pravica pri priljubljeni pesmi). Torej, obstoj jamstva s častjo je zame močan argument, ki podpira teorijo, da je čast pravica.

Jamstvo s častjo tudi prikazuje pomen četrtega kriterija. Čast (definirana kot pravica posameznika do spoštovanja) je verjetno razširjena, morda univerzalna v človeških družbah. Smiselno je skupaj razporediti tiste družbe (verjetno malo), ki se tako močno zavedajo te pravice, da so jo poimenovali. Ko takšno ime obstaja, je možno vpeljati veliko novih navad. Ena izmed njih je jamstvo s častjo, saj je jasno, da ne more obstajati brez izrazitega načina, ki se nanaša na osebno čast. Enako velja za različne druge ureditve, med njimi dvoboj v svoji klasični obliki (kot je obstajal od šestnajstega stoletja do prve svetovne vojne). Končni rezultat je ta, da bodo družbe, ki imajo izraz za čast (čast, ki je v skladu s prvimi tremi kriteriji), videti drugačne od tistih, ki ga nimajo.

Še dve pripombi, ena o zgodovini in druga o čustvu. V svoji knjigi (Stewart 1994) razpravljam o osebni časti v zahodni Evropi; po mojem mnenju se osebna čast prvič pojavi v srednjem veku, morda v trinajstem stoletju. Potem ko se je razširila na zahod v Novi svet in proti vzhodu v Rusijo, je po šeststo ali sedemsto letih izgubila svoje pomembno mesto v življenju po prvi svetovni vojni. (V nadaljevanju se nanašam predvsem na čast v zahodni Evropi pred prvo svetovno vojno, čeprav uporabljam sedanji čas.)

V zgornji definiciji Pitt-Rivers govori o časti kot o čustvu in priznanem razlikovanju med častjo in sramoto kot nasprotjema namiguje na nekaj podobnega: sramota je čustvo (izhaja iz negativnega samovrednotenja), torej je čast tudi čustvo. To seveda ne drži: časti ne čutimo, nasprotje sramote pa je ponos (izhaja iz pozitivnega samovrednotenja). Toda pojem čast zagotovo pridobiva večino svoje moči iz svoje tesne povezanosti z različnimi čustvi. Človeška potreba po spoštljivem ravnanju je mogočna. Moja prijateljica, poljsko-židovskega rodu, je med drugo

svetovno vojno preživela tri in pol leta v nemških delovnih taboriščih. Pravi, da so s časom spomini na fizično trpljenje - lakoto, izčrpanost, pretepanje - v glavnem zbledeli, toda spomini na ponižanja so še vedno močni tudi po več kot petdesetih letih.

Beduinski in evropski pojmi za čast: primerjava

Pri Beduinih⁴ je 'ard (ali wih) osebna čast v smislu, kot sem jo definiral: to je pravica do spoštovanja, ki jo lahko izgubimo (človek, ki jo je izgubil, nima vrednosti), je edina, nedeljiva, in če jo hočeš obdržati, se moraš držati določenih pravil obnašanja. Vsak odrasel človek ima čast, razen če jo je izgubil; Beduini bodo občasno tudi omenjali čast plemena kot celote, vendar ženske nimajo časti.

Številni učenjaki so sprejeli teorijo o obstoju značilnega mediteranskega pojma časti. Ljudje, ki živijo na mediteranski obali ali blizu nje, kristjani ali muslimani, imajo veliko idej o časti, ki so v osnovi podobne in obenem različne od drugih (npr. Nemcev ali Iračanov), ki živijo daleč od morja. Ta teorija je po mojem brez temeljev. Na eni strani se ideje o časti med Arabci, ki mejijo z Mediteranom na jugu in vzhodu (po naši evidenci), bistveno razlikujejo od idej kristjanov, katerih ozemlje meji na Mediteran na severu in zahodu; po drugi strani pa ideje o časti med Italijani in Španci niso tako zelo različne od tistih, ki jih imajo Nemci ali Angleži. Ideje o časti med Arabci na mediteranskih obalah so (vsaj videti je tako) dokaj podobne tistim, ki jih imajo drugod živeči Arabci.⁵ Naše informacije o idejah o časti v arabskem svetu so nejasne, torej je ta zadnja izjava le v poskusni obliki. V nadaljevanju bom pokazal, da ima vsaj ena skupina Arabcev, ki živijo na mediteranski obali ali blizu nje - Beduini s Sinaja - pojem za čast, ki se v nekaterih pogledih bistveno razlikuje od evropskega koncepta.

Opazimo lahko, da beduinska beseda za čast, 'ard, nima toliko pomenov, kot jih imajo ekvivalentne evropske besede. Na splošno pomeni samo osebno čast. Včasih uporabljajo v kontekstu, kjer nima dobesednega pomena (npr. v določeni frazi, kjer beseda njegove 'ard' pomeni njegove 'ženske člane družine'), vendar je v takšnih primerih odnos med osnovnim smislom besede in sekundarnim jasen.

V večini sodobnih evropskih jezikov je največja težava pri analizi koncepta časti ta, da se beseda 'čast' (in njeni ekvivalenti v različnih jezikih) lahko nanaša na pravico do spoštovanja (ali zunanjo manifestacijo spoštovanja) nadrejenega, še posebno (vendar ne samo) nadrejenega po položaju. Ta vrsta časti - ki sem jo zgoraj omenil

4 Izraz 'Beduin' pomeni Beduin s centralnega Sinaja in tisti, ki mu je podoben v tem smislu. Na splošno povedano, so to Beduini s Sinaja, Transjordanije, Palestine in verjetno iz večjega dela severnoarabske in sirijske puščave.

5 Nič ne morem trditi za Turke, Perzijce, Afganistance in druge muslimane na vzhodu, ker ne poznam njihovega jezika.

kot vertikalno čast - je nekaj, od česar imaš lahko več ali manj in ki se poveča ali zmanjša. Beduinski besedi 'ard in wjih' (obraz) se ne moreta uporabljati za vertikalno čast. To dejstvo je pomembno za mnoge analitike evropske časti, ki (tako kot jaz) menijo, da je potrebno ostro pojmovno razlikovanje med vertikalno in horizontalno častjo (pravica do spoštovanja kot enakovreden posameznik, pri čemer je osebna čast posebna podvrsta). Beduinska uporaba nam pokaže, da razlikovanje ni samovoljno; in ne samo beduinska uporaba, saj se zdi, da beseda 'ird in njeni refleksi pri pomenu čast v knjižni arabščini in dialektih pomeni samo neke vrste horizontalne časti.

Če pogledamo beduinski kodeks časti, najdemo veliko razlik v podrobnostih med tem in evropskim kodeksom. Zgoraj sem omenil, da je zapeljevanje hčere nekega moškega žaljivo za njegov 'ard. Danes bi v Evropi to držalo samo, če bi bila hči neporočena. Če bi bila poročena, bi bila to žalitev časti njenega moža. Med Beduini so vezi med žensko in njenimi agnati (sorodniki po očetovi strani) v določenih pogledih veliko močnejše kot njene vezi do moža in celo zapeljevanje poročene ženske z zakonskega stališča ni žalitev njenega moža, temveč njenih bližnjih agnatov (njenega očeta, bratov, stricev, bratrancev). To ne pomeni, da bo možu vseeno, daleč od tega (vedel sem za može, ki so ubili ljubimce svojih žena, vendar nikoli svojih žena samih), ampak da je po beduinskem zakonu zapeljevanje žalitev za moževo 'ard.

Omeniti je treba dve veliki razliki med beduinskimi pojmi za čast in evropskimi. Prva izhaja iz načina, kako moški čast izgubi, druga pa se nanaša na vprašanje, kako naj se moški odzove, ko je njegova čast omadeževana.

(a) V Evropi so mnogi klasični napadi na moško čast usmerjeni neposredno na moškega samega, kot na primer (recimo), ko von Poggenpuhl zmerja Graf Bobbija s Schweinehundom ali ga udari po obrazu. Med tovrstnimi beduinskimi dejanji to niso žalitve 'ard. Če neki Beduinec žali ali udari (ne glede kako močno) drugega, potem lahko žrtev sproži postopek proti krivcu (in v primeru udarca mu to lahko zakonsko povrne); toda žrtvina čast ni na kocki, če žrtev ne sproži postopka ali pa če sodnik zavrne njegove trditve. Torej ne izgubi svoje časti (kot bi jo, če bi bila na kocki njegova 'ard: glej (b) spodaj). Pravzaprav - in to je odločilna točka - nobena žalitev, ki je neposredno usmerjena proti Beduinu, ne more ogroziti njegove časti. Načelno lahko edino njegov neuspeh pri posebnih dolžnostih (nekaj jih je bilo že omenjenih) škoduje njegovi časti.

Te dolžnosti delimo v dva razreda. Enega sestavlja naloga, da ukrepa, če je ženska, za katero je odgovoren (običajno sestra ali hči), vmešana v spolnost. Drugi razred vsebuje vse preostale zadeve, povezane s kodeksom časti. Od teh je v praksi najbolj pomembno izpeljati dane obljube, kot na primer pomoč potujočemu spremlevalcu, če ga kdo napade, in dolžnost moškega, da mladoletnemu sinu ali sinovom svojega umrlega brata vodi posestvo v njihovem imenu.

Razlika med tema dvema razredoma je v posledicah, ki sledijo, če moški ene izmed teh dolžnosti ne opravljajo. V primeru drugega razreda ga bo žrtev najbrž

očrnila zaradi njegovega hudodelstva: na primer nečaki, ko odrastejo in ugotovijo, da je njihov stric poneverjal njihovo lastnino, ga lahko očrnijo, če ni pripravljen povrniti nastale škode. Sama očrnitev moškega ne onečasti, temveč njegova nesposobnost, da dolžnost opravi. Očrnitev je le javna obtožba, da se je moški onečastil. V praksi so moški zelo poredko očrnjeni, saj zadostuje že sama grožnja ali namig na to.

Častne dolžnosti iz prvega razreda - dolžnost moškega, da ohrani neomadeževanost svojih ženskih agnatov - se razlikujejo po tem, da moškega ne očrnijo, če ne opravi svoje dolžnosti. Če ne ukrepam proti mladeniču, ki je imel z mojo hčerjo spolno razmerje, me hči ne bo očrnila, saj je najverjetneje privolila in nima namena povzročati težav. Če pa ni privolila in izvem, kaj se je pripetilo, potem bom zagotovo ukrepal. Tudi če iz kateregakoli razloga ne ukrepam, še vedno ni verjetno, da bi me lastna hči očrnila. Bolj verjetno je, da bo namesto mene ukrepal kdo drug izmed agnatov (moj brat, bratranec po očetovi strani), saj niso onečašчени le dekletov oče in bratje, temveč tudi njeni preostali agnati.

Primerjava z Evropo nam pokaže, da bi Evropejec (kot Beduin) izgubil čast, če ne bi opravil svoje dolžnosti. To se zgodi na primer, ko moški prelomi dano besedo ali goljufa pri kartanju. Najpoglavitejša stvar je, da si Evropejec zagotovi spoštovanje sebi enakih, če želi ohraniti svojo čast. Ne sme si dovoliti verbalnih ali fizičnih napadov nase ali da bi se znašel v podrejenem položaju (dvoboji so potekali, ko sta se dva moška, ki sta hodila v nasprotni smeri, spoprijela na ulici in nihče od njiju ni dovolil drugemu, da bi šel mimo). Tovrstna pretirana občutljivost na lastni status med Beduini ne obstaja in Beduin ne povezuje podcenjevanja, žalitve ali fizičnega napada s svojo 'ard.

(b) Zaradi globoke povezanosti med nasiljem (dvoboj) in častjo je v Evropi kodeks časti deloval v glavnem zunaj zakona in torej (vsaj formalno) v nasprotju z zakonom. Med Beduini pa je pojmovanje funkcij 'ard popolnoma in samo v okviru zakona. Če je spor v zvezi s častjo, se rešuje pred posebnim sodnikom, imenovanim Manšad. V takšnih primerih bo tožnik trdil, da je bil narejen prekršek, ki omalovažuje njegovo čast: morda bo porok, ki zagotavlja, da je bil očrnjen po krivici. Če sodnik razsodi v njegovo korist, bo tožnik prejel odškodnino, imenovano manšad. Odškodnina je denarna ali simbolična (npr. javni preklic, izobešenje belih zastav) ali kombinacija obeh. Najpomembnejše je to, da sodnik odstrani madež, ki je padel na tožnikovo čast. Moški, ki so ga očrnili zaradi domnevnega neizpolnjevanja določene dolžnosti, izgubi svojo čast, če dolžnosti ne opravi ali ne prejme manšada v doglednem času.⁶

6 Zgoraj sem navedel, da je načelno samo ena stvar, ki lahko prizadene Beduinovo čast. To je nesposobnost opravljanja katerikoli posebnih obveznosti. Razlog za uporabo besede 'načelno' je ta, da si lahko predstavljamo primer, kjer moškega po krivici obtožijo, vendar ne dobi manšada (recimo zaradi napake v sodnem sistemu). Za takšen primer še nisem slišal, toda če bi se zgodil, potem bi rekli, da je moški izgubil čast brez krivde.

Predstavljajmo si, da sem Beduin, čigar čast je bila omadeževana - zapeljali so mi hčer. Kot je bila nekoč navada v Evropi, moram ukrepati proti storilcu, da si znova pridobim čast. Zapeljevanje je hujši spolni prekršek in pri tovrstnem prekršku zoper čast (samo tem) se smem s svojimi agnati odzvati z nasiljem proti zapeljivcu in njegovim agnatom: smemo jih (če jih ulovimo) preteptati (ne ubiti) in zaseči njihovo imetje. Vendar to dejanje (tudi če je možno - morda so pobegnili) ni potrebno in tudi ne zadostuje za povrnitev časti. Edina stvar, ki bo zalegla, je pripeljati zapeljivca pred sodišče in od njega pridobiti manšad.

Naslednja razlika med beduinskim in evropskim kodeksom časti izhaja iz načina, kako se znova pridobi čast: v enem primeru z legalnimi postopki pred nepristranskim sodnikom in v drugem z uporabo nasilja.

Metoda

Naj zaključim s tremi preprostimi pripombami na metodo. Če pišemo o časti v tuji družbi - ne glede na to, ali je časovno oddaljena, kot na primer Italija v šestnajstem stoletju, ali kulturno, kot današnji Beduini - so metodološka načela enaka. Prvo je to, da moramo navesti, če govorimo o časti, ali se nanašamo na koncept, ki obstaja v tuji kulturi, ali na svoj lastni, ki ga uporabljamo pri opisovanju te kulture. Oba postopka sta legitimna; pomembno je le, da pojasnimo, kateremu sledimo.

Naj ponazorim to prvo točko s svojo raziskavo. Pri opisovanju beduinskega zakona običajev uporabljam pojem čast in skupaj razvrščam različne prekrške kot prekrške, ki pomenijo napadanje časti: vsi in samo tovrstni prekrški se obravnavajo pred sodniki, imenovanimi Manšadi.

Primerjajte s pojmom čast pojem pogodba, ki jo tudi uporabljam pri opisovanju beduinskega zakona običajev. Sami Beduini nimajo besede ali izraza, ki ima enak ali vsaj podoben pomen kot 'pogodba'. Kljub temu menim, da je koncept v pomoč pri opisovanju beduinskega zakona, in dokler bralecem ne pojasnim, da to ni beduinski koncept, menim, da ni narejena nobena škoda, le korist.

Naslednja pripomba je sledeča: če pri opisovanju tuje kulture uporabljamo koncept, ki tej kulturi ni domač, potem mora biti uporabljeni koncept jasen. Pravniki si niso edini, kaj natančno je značilnost pogodbe, vendar je koncept zadostno razumljiv za uporabo pri opisu beduinskega zakona. Čast je nejasen in sporen pojem in moja druga točka pravi: če uporabljamo pojem čast pri opisu tuje kulture, v kateri takšen pojem ne obstaja, potem je nujno, da najprej natančno pojasnimo, kaj mislimo z besedo 'čast' v tem opisu.

Moja zadnja pripomba se nanaša na primer, kjer ima tuja kultura besedo, ki jo je (po našem mnenju) možno primerno prevesti kot 'čast'. Recimo, da raziskujemo Italijo v petnajstem stoletju. Ne moremo preprosto reči, da so besedo 'onore' takrat uporabljali na enak način kot v dvajsetem stoletju. Četudi bi bilo tako (kar ne

verjamen), bi bilo to treba dokazati z mnogimi primeri. Moja tretja metodološka točka je torej naslednja: če uporabljamo izraz v gradivu, potem ga moramo pojasniti s podrobno analizo besedila.

REFERENCES

- Harvey, A. D. (1992): *Collision of Empires: Britain in Three World Wars, 1793-1945*. London, Hambledon Press.
- McGown, Jill. (1997): *Verdict Unsafe*. London, Macmillan.
- Peristiany, J. G., ed. (1965): *Honour and shame: The values of Mediterranean society*. London, Weidenfeld and Nicolson.
- Pitt-Rivers, Julian. (1968): "Honor." *International Encyclopedia of the Social Sciences*, ed. David Sills, 6:503-511. N. p.: Macmillan.
- Stewart, F. H. (1988-1990): *Texts in Sinai Bedouin Law*. 2 vols. Wiesbaden, Otto Harrassowitz.
- Stewart, F. H. (1994): *Honor*. Chicago, University of Chicago Press.